

УДК 902.63:671.41]:336.74(477.83-25)“13/14”

НОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЬВІВСЬКИХ МОНЕТ XIV–XV ст.

Андрій КРИЖАНІВСЬКИЙ

Нумізмат

У статті досліджено монети Львівського монетного двору періоду XIV–XV ст. Зазначено, що знахідки останніх десяти років принесли понад 6000 львівських монет XIV–XV ст., дослідження яких дозволили переглянути хронологію карбування львівських монет, зокрема продовжити дату остаточного припинення діяльності Львівського монетного двору. Аналіз мідних львівських монет дав можливість встановити послідовність і датування всіх їх різновидів, особливо безіменних (без ініціалу володаря – Казимира III, Владислава Опольського чи Людовика Угорського, тобто з короною з обидвох сторін). Вивчення іконографії та метрології безіменних денаріїв вказує, що їх випускали у двох періодах – у 1371–1372 рр. та у 1385–1386 рр. За особливостями виконання корони вдалося віднести окремі групи безіменних денаріїв до зазначених періодів. Адміністрація короля Владислава Ягайла у 1387 р. припинили випуск мідних монет, а у 1412 р. і срібних півгрошів. Таке рішення стало першим кроком до ліквідації відносно автономії Галицької Русі у Польському королівстві й надання їй статусу звичайної коронної провінції.

Ключові слова: Львівський монетний двір, монети, денарії, півгроші, Казимир III, Владислав Ягайло, Галицька Русь.

Про монети Галицької Русі XIV–XV ст. уперше згадав у 1618 р. Ян Альнпек в “Описі міста Львова”¹. Небагато приватних і музейних збірок могли похвалитися наявністю монет львівського монетного двору (далі – *Л. М. Д.*), оскільки впродовж довшого часу вони були доволі рідкісними. Наукове їх дослідження розпочалося з другої половини XIX ст.² За майже 150 років, що минули від перших досліджень львівських монет аж до кінця XX ст., у збірках потрапило не більше як 2000 екземплярів. Зокрема, при укладенні першої версії каталогу його автору³ були відомі та досліджені ним 1744 монети. З них лише 190 знаходились у приватних колекціях, решта – у музейних збірках.

Від того часу минуло понад десять років. Опубліковано нові скарби з львівськими монетами. Пошуки приватних шукачів монет, озброєних сучасними

---

¹ Ян Альнпек, “Опис міста Львова,” *Жовтень* 3 (1986): 89–95.

² Jan Stupnicki, *O monetach Halicko-Ruskich* (Lwów: Biblioteka Ossolińskich, 1865); Микола Котляр, *Галицька Русь у другій половині XIV–першій чверті XV ст.: Історико-нумізматичне дослідження* (Київ: Наукова думка, 1968); Андрій Крижанівський, *Львівський монетний двір у XIV–XV століттях* (Львів: Галицька видавнича спілка, 2007).

³ Крижанівський, *Львівський монетний двір у XIV–XV століттях*, 171–206.

металошукачами, принесли велику кількість скарбових знахідок львівських монет і нові штемпельні різновиди. Слід зазначити, що нових типів монет при цьому не виявлено, основна хронологія і послідовність карбування типів, наведена у дослідженні, підтверджується новими знахідками.

Разом із тим, наявність нових штемпельних різновидів, а найголовніше кількість відомих примірників, вимагали включення в каталог нових варіантів і перегляду ступенів рідкісності окремих монет. Вимагало теж деякої корективи датування окремих різновидів монет. Редакційна колегія під загальною редакцією автора збила інформацію про нові невідомі до того відміни монет, які доцільно включити у каталог. Автор разом із дослідниками Олегом Базаром з Києва, Вітольдом Боровським з Польщі та Ігорем Яковелісом із Миргорода опрацювали розділи щодо послідовності карбування окремих відмін всіх типів львівських монет. І. Яковеліс зібрав дані і детально описав понад 60 скарбів, в яких поряд із іншими монетами, що характеризують грошовий обіг у XIV–XV ст. на центрально- і західноукраїнських землях, знаходилося майже 6000 львівських монет. Оцінюючи цю кількість, треба врахувати ще й факт відсутності подібної повної інформації про їх знахідки на волинських і поліських землях, а також на території Польщі, де львівські півгроші часто трапляються у скарбах разом із коронними півгрошами. Хоч ці скарби не описані, фотографії монет із цих знахідок потрапляли в інтернет-простір.

Звичайно, що серед такої кількості вдалося виявити нові відміни. Порівняно з попереднім каталогом значно зросла кількість відмін львівських монет – 399 позицій при 178 у першій версії каталогу. При цьому практично до кожного різновиду наведена фотографія монети (391 шт. з-поміж 399 позицій), що суттєво збільшує наглядність поданого матеріалу. У першому каталозі було всього 90 фотографій монет, а 88 монет – подано лише в описах, без фотографії монети.

Як і раніше, в описах до кожного варіанту відзначено основні відмінності даної позиції від стандартної іконографії та легенди. Ці зміни позначено червоним кольором. За відгуками користувачів каталогу такі позначки легко впадали у вічі і ними було зручно користуватися. Тому, такий спосіб позначки характерних особливостей кожного варіанту збережено і у новому каталозі.

Серед нових типів і відмін срібних львівських монет вдалося виявити деякі, про існування яких автор попереднього каталогу лише припускав.

Так, знайдено грошки Владислава Опольського, на реверсі яких після слів “MONETARUSSIE” додано літеру “W”, що очевидно означає ініціал князя (Рис. 1). Про цей різновид згадав у чорновику свого неопублікованого каталогу львівський колекціонер Фердинанд Висоцький (1856–1910), але ані фотографії, ані зарисовки не залишив. Тепер ми знаємо про три варіанти монет з легендою реверсів “MONETARUSSIEW”. Штемпелі аверсів до двох з них виготовив майстер II, а до карбування третьої використали збережений штемпель аверсу майстра I, що дозволяє впевнено віднести випуск монет з такої

дивною легендою до Л. М. Д. (якби всі три монети мали б ознаки однієї руки, то могло б здатися, що їх підробляли підпільно, а не виготовляли на Л. М. Д.).

Рис 1. Грошик Владислава Опольського з приватної колекції з легендою реверсу “MONETARUSSIEW”.

За останні роки знайдено теж рідкісні монети з реверсом, на якому лев повернутий направо. Одна із них – це Грошик Владислава Опольського, про який вперше згадав колекціонер К. Стецький (*Wiadomości Numizmatyczne*, W–wa. 1996 r., Nr 4, str. 237). При складанні першої версії каталогу автор у жодній з вивчених музейних і приватних колекцій такого різновиду грошика не виявив (*Рис. 2*).

Рис 2. Грошик Владислава Опольського з приватної колекції з левом направо.

Інша монета – нова знахідка відомого в єдиному екземплярі славнозвісний львівський півгрош Владислава Ягайла з колекції Емерика Гуттен-Чапського (1828–1896). Як згадував цей найвідоміший польський колекціонер, він його придбав у Наталії Кіцької. Зберігається ця монета у Національному музеї у Кракові № інв. VII-P-5423. На жаль, монета частково надламана, недокарбована і через це легенда була неповністю зрозумілою. Тому величезною несподіванкою стала поява її другого примірника у липні 2017 р. у німецькому акційному домі WAG, причому ще й у набагато кращому стані збереження. Цей півгріш продали у лоті (ще з п’ятьма польськими монетами) за мізерну суму – дещо більше 600 євро (*Рис. 3*).

Рис 3. Півгріш Владислава Опольського з приватної колекції з левом направо.

Саме при вивченні цієї монети польському досліднику Вітольду Боровському вдалося встановити, що штемпель її реверсу виготовив майстер, який до 1407 р. виготовляв коронні півгроші у Кракові. Його монети мали свої характерні риси не притаманні іншим краківським майстрам. Ці ж аналогічні риси В. Боровському вдалося знайти на трьох львівських півгрошах. Всього три монети і всі гібриди – дві у поєднанні з штемпелями майстра VI і одна у поєднанні з штемпелем майстра VII. Жодної монети, де штемпелі обох сторін виготовив би новий майстер, названий нами майстром VIII, поки що не виявлено, що може вказувати на короткочасність його перебування у Львові.

Ще один висновок із дослідження цієї рідкісної монети. Її наявність змушує змінити попередню дату завершення діяльності Л. М. Д. Раніше вважалося, що львівський монетний двір припинив свою діяльність після пожежі у 1408 р., майже одночасно з краківським⁴. Таким чином, час випуску львівських пів грошів обмежили до дев'яти років (з 1399 р. до 1408 р.). Оскільки серед досліджених львівських півгрошів виявлено приблизно однакову кількість монет із першого періоду їх карбування (тобто роботи майстра VI), та другого (тобто майстра VII) було прийнято, що перші випускали до 1404 р., а другі – з 1404 р. до 1408 р. Час карбування перехідних типів львівських півгрошів віднесли до 1404–1405 рр.⁵ Нововиявлені львівські монети майстра VIII (гібридне поєднання його штемпелів з штемпелями майстрів VI і VII у часі їх короткочасної спільної роботи у Львові) не вписуються у це датування. Майстер VIII не міг появитися у Львові раніше, ніж у другій половині 1407 р. Зважаючи на приблизно однакову кількість львівських півгрошів майстрів VI і VII, неможливо припустити, що всі монети майстра VII відкарбували з цього часу до кінця 1408 р., тобто за півтора року. Цей час мав бути довшим.

⁴ Котляр, *Галицька Русь у другій половині XIV – першій чверті XV ст.*, 92–96; Крижанівський А. *Львівський монетний двір у XIV–XV століттях*. Львів – 2007. С. 123–124.

⁵ Крижанівський, *Львівський монетний двір у XIV–XV століттях*, 125.

У своїх останніх дослідженнях польські нумізмати⁶ схилиються до думки, що у Кракові не припинили карбувати півгроші у 1407 р., як вважала С. Куб`як⁷, а продовжили їх випуск аж до 1414 р. Очевидно, у Львові теж продовжили карбування півгрошів. Останньою згадкою про львівський монетний двір є 1414 р., коли у переліку платників податків згаданий львівський монетарій Донат. Проте, факт вказання його професії не може вважатися повноцінним підтвердженням діяльності Л. М. Д. Інша остання згадка, що стосується вже безпосередньо робіт на монетарні, датується на 1412 р. Про це згадується в Книзі прибутків і видатків міста Львова: золотар Альбертус погодився сплачувати податок за установку для розплавлення срібла плавильну в розмірі 3 копи грошів на рік⁸. Тому, крайньою датою діяльності Л. М. Д. прийнято 1412 р.

Вітольд Боровський вважає, що правдоподібно майстром VII, який переїхав до Л. М. Д., був Петрус Галлікус, монетний майстер із Кракова. Він згаданий у Книзі прибутків і видатків міста Львова в 1406 р.: йому місто сплатило заборговану суму у 200 флоренів⁹.

Якщо нові знахідки срібних монет не змінили загальної уяви про періоди їх випуску (за винятком важливої зміни кінцевої дати діяльності Л. М. Д.), то вивчення мідних львівських денаріїв відкрило багато нового. Зокрема, вдалося встановити, що перерв у карбуванні монет у Львові упродовж 1355 – 1412 рр. взагалі не було. Раніше вважалося, що від 1370 р. до 1372 р. і від 1382 р. до 1387 р. (за винятком випуску у 1386 р. грошників Владислава Опольського з орлом) львівська монетарня була зачиненою.

Складність вивчення мідних денаріїв полягає в тому, що скарбових знахідок із великою кількістю цих монет немає. Вони відігравали роль роздрібної монети і ніхто особливо не відкладав значні кошти такими умовними грошима. Відповідно, встановити хронологічну послідовність карбування мідних монет на підставі лише скарбів важко. Відразу ж зазначимо, що метрологічний аналіз мідних львівських денаріїв у поєднанні з вивченням срібних емісій дав можливість встановити орієнтовні дати випуску переважної більшості денаріїв¹⁰.

Автором проведено метрологічний аналіз для 275шт. мідних денаріїв різних емітентів.

⁶ Witold Borowski, "Głos w kwestii datowania półgroszy koronnych Władysława Jagiełły," *Biuletyn Numizmatyczny* 4 (2009): 241–254; Borys Paszkiewicz, "Monety koronne Władysława Jagiełły: między Wschową i Krakowem?," *Biuletyn Numizmatyczny* 2 (2010): 107–119.

⁷ Stanisława Kubjak, *Monety pierwszych Jagiellonów (1386–1444)* (Wrocław: Ossolineum, 1970).

⁸ *Pomniki dziejowe Lwowa, z archiwum miasta* (Lwów: Gmina król. stoł. Miasta, 1896), t. 2: *Księga przychodów i rozchodów miasta 1404–1414*, 114.

⁹ *Ibid.*, 28–29.

¹⁰ Андрій Крижанівський, "Загадки мідних денаріїв Львівського монетного двору XIV ст.," *Львівські нумізматычні записки* 6–7 (2008–2009), 12–20.

Таблиця.

Назва емітента, тип галицько-руського денарія і роки карбування	К-сть досліджених монет /шт./	Вага середньо-модальна Рмод. /г/	Вага середньо-арифметична Рариф. /г/	Вага середньо-спискова Рспис. /г/
Казимир III I тип (1355–1362)	38	1,16	1,10	1,15
Казимир III II тип (1363–1370)	43	0,96	0,97	0,95
Корона/Квадратна корона	13	0,83	0,93	0,86
Казимир/Людovic	5	-	1,17	-
Владислав Опольський (1372–1378), стандартний тип.	53	0,76	0,86	0,80
Людovic Угорський (1379–1382) тип “L/L”.	11	0,85	0,85	0,84
Людovic Угорський (1379–1385), стандартний тип.	96	0,93	0,93	0,94
Корона/Корона з вивернутими краями (1385–1386)	4	-	1,14	-
Владислав Опольський (1386 з ініціалом “w” під короною на реверсі	12	0,98	1,05	1,06

Примітки: У таблиці мідні денарії Казимира III розбиті наступним чином: до I типу віднесені денарії з маленькими буквами “r”, “p”, “k” навколо ініціалу або біля корони (різні варіантами комбінацій), а до типу Плише з ініціалом на аверсі і короною на реверсі без будь-яких додаткових літерок.

Серед різноманітних типів мідних денаріїв, які випускали на Львівському монетному дворі від імені володарів Галицької Русі – Казимира III і Людovика Угорського, два різновиди цих монет є доволі загадковими. Йдеться про

безіменний денарій із зображенням корони на кожній стороні монети (Рис. 4) і гібридний денарій з ініціалами одночасно Казимира III і Людовика Угорського (Рис. 5).

Рис 4. Денарій Казимира III з колекції О. Базара з коронами на обох сторонах монети.

Рис 5. Гібридний денарій з ініціалом Казимира III на аверсі і Людовика Угорського на реверсі колекції Львівського історичного музею.

Швидше за все емісія денарії віз коронами з обох сторін монети відбулася в часи “безкоролів’я”. Зокрема, їх випуск міг відбуватися у період після смерті Казимира III аж до укріплення на польському престолі угорського короля Людовика, а враховуючи тодішні засоби комунікації, то й значно пізніше. Згадаймо, що Казимир III помер у 1370 р., а повноважний намісник Людовика – опольський князь Владислав – прибув до Львова лише у жовтні 1372 р. Можливо, що згадані загадкові денарії карбували навіть до 1372 р., аж до того часу, коли у Львові розпочався випуск мідних денаріїв із ініціалом Владислава Опольського.

Причиною був, очевидно, великий прибуток від випуску мідних монет. Срібні грошики такого прибутку не давали, крім того, на Русі не було покладів срібної руди. Логічно, що з випуском срібних монет в часи “безкоролів’я” не поспішали і їх емісію розпочали лише з прибуттям Владислава Опольського у Львів. Зате, у цей час карбували зручну у політичному відношенні монету з двома коронами, яка не порушувала персонального пріоритету жодного правителя Русі і водночас приносила непоганий прибуток монетному двору, а відтак і місту.

Тоді ж, у 1371–1372 рр., карбували денарій із зображенням ініціала “K”, тобто Казимира III, на аверсі, і корони з маленькою літеркою “L”, або імені Людо-

вика Угорського під нею на реверсі. Серед причин, окрім великої вигоди від випуску мідних монет, що могло стати підставою для карбування тоді ж денаріїв із коронами на обидвох сторонах монет, тут вбачається ще один аспект – на цей раз не економічний, а суто організаційний. Можна навіть припустити, що після смерті Казимира III на львівському монетному дворі спершу не знали, як позначати титул нового короля – чи як польського, чи як угорського? На срібних грошиках, на відміну від мідних, вказували про належність монетного двора до певної держави і від імені якого володаря здійснювалася емісія (“Regis Polonie” на аверсі грошків Казимира, але “Rex Ungarie” на грошиках Людовика). Тому для карбування срібних монет обов’язковим було б конкретне розпорядження відносно титулу володаря на легенді монети. Мабуть, це й було причиною, чому у ці роки не карбували срібні монети у Львові аж до приїзду Владислава князя Опольського у жовтні 1372 р. і до надання ним певного роз’яснення з цього приводу. Пригадаймо, що на грошиках Владислава Опольського взагалі відсутня згадка про державну приналежність Галицької Русі, що можна вважати зручним намаганням князя обійти це дразливе питання в часах його правління у Львові в 1372–1378 рр. І тільки в 1379 р. Людовик Угорський публічно оголосив, що приймає Русь у вічне володіння корони угорської, власність свою і своїх нащадків. А в період від 1372 до 1378 рр., оскільки Людовик був одночасно угорським і польським королем, на срібних монетах наносили лише ім’я князя Владислава, не конкретизуючи від імені короля якої держави він править, що справляло враження ніби Русь й надалі залишається у власності польського короля, щоби передчасно не збурювати протестів у Польщі.

На мідних же монетах не наносили легенди взагалі і цю проблему можна було обійти, неочікуючи додаткових розпоряджень. Таким чином, появилися два нейтральні типи мідних монет – на одних (з двома коронами) взагалі не було жодних ініціалів, а на інших (гібридних) – одразу два – Казимира III і Людовика Угорського.

Мідних денаріїв “корона/корона” відомо значно більше від гібридних “Казимир/Людовик”. Можливо, на львівському монетному дворі вирішили, що вони нейтральніші і їх емісія не зачіпає інтересів ні польського, ні угорського дворів, тому після виготовлення декількох штемпелів монет типу “Казимир/Людовик” їх більше не виготовляли, а зупинилися на варіанті “корона/корона”¹¹.

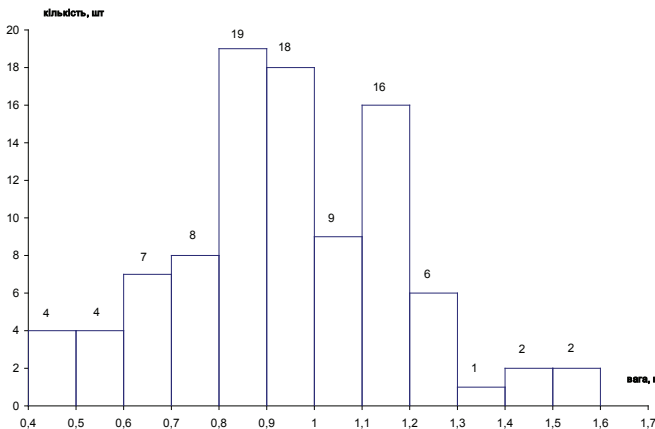
Деякі дослідники вважають, що денарії типу “К/Л” карбували після 1379 р., коли у Львові розпочали випуск денаріїв з ініціалом Людовика, використавши збережений штемпель з ініціалом Казимира. Таке припущення спростовує сам вигляд гібридних монет. Ініціал Людовика на них зображено маленьким під короною, тоді як всі відомі штемпельні відміни денаріїв Людовика, карбо-

¹¹ Andrij Kryzaniwskij, “Czy bito monety we Lwowie w latach 1370–1372,” *Pieniądz, symbol, władza, wojna. wspólne dziedzictwo Europy* (Augustow, Warszawa: ZG Polskie Tow. Numizmatyczne, 2010), 72.

вані у 1379–1382 рр., мають велику літеру “L”, тому тут не може йти мова про випадкове поєднання двох штемплів.

У нашому каталозі ці два типи денаріїв хронологічно включені відразу за роками випуску денаріїв від імені Казимира III – 1371–1372 рр., що заповнює попередній уявний “вакуум” на Л. М. Д. у цих роках.

Повернімося до нашої таблиці. З таблиці видно, що денарії Людовика Угорського (1379–1382 рр.) значно важчі від стандартних перших мідних монет Владислава Опольського. Підрахунки проведені для 107 шт. цих монет дали вагу 0,93–0,94 г. проти 0,76–0,86 г. у перших денаріїв Владислава Опольського. На що це може вказувати? Збільшенням ваги денаріїв на львівському монетному дворі намагалися утримати мідну монету на ринку. При первісному закладанні прибутку для монетного двору від їх карбування у розмірі 1/3 вартості міді як металу, наприкінці випуску мідних денаріїв взагалі відмовилися від прибутку, збільшивши вагу міді у них до ринкової ціни. Важливість мідної монети важко переоцінити. Таким чином, вдалося вивільнити срібло для важливих фінансових операцій. Проаналізуємо діаграму ваги денаріїв Людовика Угорського.

На діаграмі денаріїв Людовика Угорського є два піки. Другий пік у проміжку ваги між 1,1г і 1,2 г, що навіть дещо більше, ніж у денаріїв Владислава Опольського другого типу, карбованих у 1386 р. (вага 0,98–1,06 г). Це може вказувати, що перехід на карбування мідних монет без прибутку для львівського монетного двору відбувся у останні 1–1,5 роки правління Людовика Угорського, тобто у 1381–1382 рр.

Велика кількість стандартних денаріїв Людовика з його ініціалом – 107 шт. проти 81 шт. Казимира III і 65 шт. Владислава (знахідки останніх років ще збільшили цю перевагу – денаріїв із ініціалом Людовика знайдено 332 шт.

проти 143 шт. Казимира III і 96 шт. Владислава) схиляє до думки, що їх не могли накарбувати упродовж всього лише трьох років – з 1379 р. до 1382 р. Можливо їх продовжували карбувати і після смерті Людовика – у 1383–1385 рр., зважаючи на велику вигоду від їх емісії.

Появилася й інша група мідних монет, яка вимагає детального вивчення. Це денарії, на обох сторонах яких зображено корону, але одна з цих корон має бокові краї, вивернуті назовні (Рис 6). Середня вага 4 шт. таких денаріїв із колекції О. Базара складає 1,14 г.

Рис 6. Денарій з колекції О. Базара із зображенням корони на обох сторонах монети, одна з яких має вивернуті краї.

Ці монети не можна віднести до згаданих раніше двокоронових денаріїв, карбованих у Львові в 1371–1372 рр., адже на денаріях з ініціалом Казимира III не зафіксовано жодного випадку застосування корон із вивернутими краями. Натомість, такі корони бачимо і на деяких денаріях з ініціалом Людовика (Рис. 7).

Рис. 7. Денарій Людовика Угорського з колекції І. Федая із зображенням корони з вивернутими краями.

Крім того, на денаріях з 1371–1372 рр. зустрічаються прямокутні корони., але не відомо жодного варіанту денаріїв з коронами на обидвох сторонах, де поєднувалися б прямокутна корона і корона з вивернутими краями. Очевидно ці два варіанти двокоронових денаріїв випускали у різні роки.

Рис. 8. Денарій з колекції Ю. Котика із зображенням корони на обох сторонах монети, одна з яких є прямокутною.

Підведемо підсумки вивчення денаріїв із зображеннями корон із двох сторін монети. Є денарії, на яких з обидвох боків нанесена стандартна корона, є денарії, у яких хоча б на одному боці – прямокутна корона, і є денарії з короною, що має вивернуті назвні краї.

Карбування денаріїв з прямокутними коронами (Рис. 8) у 1371–1372 рр. підтверджується наявністю перших типів денаріїв Владислава Опольського, де поєднується ініціал князя на аверсі та прямокутна корона на реверсі (Рис. 9). Зафіксовано таку ж прямокутну корону на декількох стандартних денаріях Людовика Угорського (вони виставлялися на аукціоні WCN у 2016–2018 рр. і їхня вага складала всього 0,87 г, 0,89 г, 0,75 г, що вказує на їх випуск у перші роки правління Людовика – орієнтовно 1379–1380 рр. – Рис. 10). Важчих денаріїв Людовика з прямокутною короною не зафіксовано.

Рис. 9. Денарій Владислава Опольського з приватної колекції із зображенням прямокутної корони.

Рис. 10. Денарій Людовика Угорського з приватної колекції із зображенням прямокутної корони.

Тобто, у період першого “безкоролів’я” в 1371–1372 рр. випускали монети з коронами на обох боках, деякі з них мали на реверсі прямокутну корону. На те, що штемпель з прямокутною короною не виготовляли за життя Казимира III, а тільки після його смерті, вказує відсутність денаріїв з ініціалом “К” і подібною короною. Виглядає, що їх спеціально виготовили для випуску “безіменних” монет. Після приїзду Владислава Опольського до Львова збережені штемпелі реверсу з прямокутною короною використали для карбування його стандартних денаріїв, а також перших типів монет Людовика Угорського.

Велика вигода від карбування денаріїв – умовної грошової одиниці з недорогоцінного металу – спонукала орендарів Л. М. Д. продовжувати випускати денаріїв із ініціалами Людовика Угорського і після його смерті у 1382 р. Тоді

угорська адміністрація у Львові не випускала монет з іменем його наступниці на угорському троні Марії, проте емісія мідних денаріїв з ініціалом її батька могла відбуватися.

Можна цілком припустити, що денарії з коронами на обох сторонах, де поєднувалася б прямокутна корона і корона з вивернутими краями, карбували на Л. М. Д. після арешту Марії у 1385 р. і до повторного прибуття Владислава Опольського до Львова у 1386 р. А вже у 1386 р. розпочали випуск денаріїв останнього виду з ініціалом Владислава Опольського “W” на аверсі та корони з маленькою літерою “w” під нею.

Що стосується денаріїв, наяких з обидвох боків нанесена стандартна корона, то їх відносимо до першого періоду “безкоролів’я” – 1371–1372 рр. Дослідження дозволило з великою долею ймовірності віднести двокоронні монети з прямокутною короною до 1371–1372 рр., а з короною з вивернутими краями до 1385–1386 рр. Для інших двокоронних денаріїв слід провести детальний аналіз штемпельних варіантів. Їх треба порівнювати з денаріями із зазначеними двома суттєвими відхиленнями від стандартного типу (прямокутна корона і корона з вивернутими краями) і можливо вдасться знайти інші особливості – менш помітні, ніж ці відхилення, що дозволить встановити, чи у 1385–1386 рр. не карбували ще й певні варіанти денаріїв із двома стандартними коронами.

Наприкінці XIV ст., влада у Галицькій Русі переходить знову до польської корони. З приходом у Львів польської адміністрації у 1387 р. відновили карбування лише срібних грошків від імені Владислава Ягайла, натомість мідних монет не карбували.

На цікаві роздуми щодо важливості обігу на галицьких ринках мідної місцевої монети наштовхує скарб, знайдений у м. Белзі – колишній столиці одного з удільних волинських князівств. Знахідка складалася всього з двох невеликих частинок розламаного галицько-руського грошика Владислава Ягайла (Рис. 11). Тип грошика 7 “в”, карбований приблизно у 1394–1398 рр.¹²

Рис. 11. Два фрагменти розламаного грошика Владислава Ягайла з приватної колекції.

¹² Крижанівський, *Львівський монетний двір у XIV–XV століттях*, 104.

Ці частинки складають приблизно дві четвєртинки від монети. Розломи чіткі, рівні. Вага кожного кусочка монети практично ідентична – 0,233 г і 0,232 г. Безсумнівно, що це не випадковий розлом, а цільовий поділ монети на дрібні уламки металу. Середня вага галицько-руського грошика Владислава Ягайла цього типу складає за підрахунками автора, проведеними для 323 шт таких монет, – 0,95 г. Якщо помножити вагу однієї розламаної частинки на чотири отримаємо вагу цілої монети до розламування: $0,233 \times 4 = 0,932$ г. З врахуванням можливої втрати частини металу при розламуванні ця величина дорівнює середній вазі грошика цього типу, що вказує на бажання отримати фракції монети, які б дорівнювали одній четвєртій грошика. Старанність при її розламуванні на рівні частини теж вказує на намір отримати еквівалент чвєрті грошика, необхідних при грошових операціях на ринку. Відсутність двох інших частин побічно підтверджує цю думку – вони очевидно пішли на оплату дрібної покупки, а дві четвєртинки зі скарбу залишилися у його власника, або навпаки – дві четвєртинки грошика були отримані за проданий товар, який коштував половину грошика. Функції обслуговування таких незначних за ціною покупок раніше успішно виконували місцеві мідні монети.

Відстань у роках від 1386 р. (дати випуску останніх мідних галицько-руських денаріїв) до часу карбування цього типу грошика у 1394–1398 рр. складає всього 8–12 років, але вже й тоді почав відчуватися брак дрібної монети. Можна було б навіть припустити про заборону використання мідної монети в обігу, хоча відсутність архівних документів з такою постановою короля, чи підскарбія відкидає цю тезу. Звісно, що такий важливий епізод з життя ринку, як відміна приймання мідної монети при купівлі-продажі, обов'язково знайшов би своє відображення у тогочасних документах. Очевидно, що такої заборони не було – просто мідні денарії перестали карбувати і відразу ж виникла проблема з дефіцитом у обігу дрібної монети.

Приклад корисності участі мідних монет в ринковому обігу наводить відомий російський нумізмат Г. Федоров-Давидов. Коли в Булгарі, Білярі, Сараї і Хорезмі наприкінці XIII ст. не карбували взагалі, або карбували дуже мало мідних монет, то для розмінної торгівлі випускали срібні монети вагою половину або чвєрть від звичайної обігової монети¹³. На наших землях для цього довелося розламувати срібний грошик на чотири частини.

¹³ Герман Фёдоров-Давыдов, *Денежное дело Золотой Орды* (Москва: ПАЛЕОГРАФ, 2003), 14.

NEW STUDIES OF LVIV COINS OF XIV-XV CENTURIES

Andriy KRYZHANIVSKY

Numismatist

The coins of the Lviv Mint of the 14th and 15th centuries are investigated in this paper. The findings of the last decade exposed over 6000 Lviv coins of this period. The study of these coins has enabled researchers to reconsider the chronology of minting coins in Lviv, especially by extending the date of the final discontinuance of the Lviv Mint. The analysis of copper coins from Lviv made it possible to establish the sequence and dating of all their varieties, especially the nameless ones (without the initials of the ruler – Casimir III, Władysław of Opole or Louis I of Hungary, – but with the crown on the both sides). The study of iconography and metrology of the nameless dinars shows that they were minted in two periods: in 1371–1372 and in 1385–1386. The specific features of minting the crown helped attribute certain groups of the nameless dinars to these periods. The administration of King Władysław Jagiełło stopped minting copper coins in 1387 and silver coins (*pivhrish*) in 1412. This decision was the first step towards the abolition of the relative autonomy of Halych Rus in the Polish kingdom and lowering it to the status of a usual crown province.

Key words: Lviv Mint, coins, dinar, *pivhrish*, Casimir III, Władysław Jagiełło, Halych Rus.

Стаття надійшла до редколегії 19.11.2018

Прийнята до друку 26.11.2018